

TÜRK-AFRİKA İLİŞKİLERİNİN KEŞFEDİLMEMİŞ BİR BOYUTU: HUKUKİ İŞ BİRLİĞİ

Yasin Yıldırım¹

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Yıldırım, Y. (2020). "Türk-Afrika İlişkilerinin Keşfedilmemiş Bir Boyutu: Hukuki İş Birliği", Araştırma 110, İNSAMER, Ocak 2020.

 Araştırma 110

Giriş

Yargı hakkı, ulusal egemenliğin bir tezahürüdür. Her ülke, sahip olduğu egemenlik sayesinde kendi toprakları üzerinde yargılama ve soruşturma yapmakta, hukuksal faaliyetlerini yürütmektedir. Ancak küreselleşmenin ve liberalleşmenin çağı olan 21. yüzyılda ülkeler arasında sermayenin, hizmetlerin, malların ve bireylerin serbest dolaşımının alabildiğince mümkün hâle gelmesiyle bireyler arasındaki sosyal ilişkiler daha da güçlenmekte, ticari ve ekonomik temaslar hız kazanmakta, bunların yanı sıra uluslararası suç ve terörizm gibi yeni kavramlar da ortaya çıkmaktadır. 21. yüzyılın bu olumlu ve olumsuz yansımaları sonucunda yargı hakkını kullanan ulusal mahkemelerin, idari kurumların, güvenlik güçlerinin ve diplomatik misyonların önüne, uluslararası karakterde davalar, uyuşmazlıklar, tahkikatlar ve görevler gelmektedir.

Ortaya çıkan bu kompleks durum karşısında başka ülkelerin topraklarında faaliyette bulunamayan ulusal mahkemeler başta olmak üzere, adli ve idari merciler, hukuki alanda iş birliğine gitmekte ve hukuksal konularda birbirlerine yardımcı olmaktadır. Bazen iki taraflı sözleşmeler bazen çok taraflı uluslararası sözleşmeler/konvansiyonlar bazen de karşılıklı ve yazısız nezaket kuralları çerçevesinde yapılan bu hukuki iş birlikleri sayesinde bir ülke, başka bir ülke toprağında tahkikat yaptırabilmekte, diğer ülke veya ülkelerle bağlantılı olan hukuki ilişkilerden doğan uyuşmazlıklarda ilgili bilgileri yurt dışından toplatabilmekte, delilleri elde edebilmektedir. Bunların yanı sıra tebligat yaptırabilmekte, şahit dinletebilmekte, ifade aldırabilmekte, kan ve doku örnekleri edinebilmekte, tıbbi inceleme yaptırabilmekte ve tutukluların naklini sağlayabilmektedir. Bu şekilde adaletin tecelli etmesine yardımcı olan adımlar atılabilmektedir.

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Türkiye Cumhuriyeti de bu minvalde, farklı ülkelerle hukuki iş birliğine giden ve hukuksal konularda yardımlaşma faaliyetleri yürüten ülkelerden biridir. 50'den fazla ülke ile iki taraflı sözleşme imzalamış olan, onlarca ülkeyle de uluslararası sözleşmelere/konvansiyonlara taraf olan Türkiye, uluslararası hukuki iş birliği konseptine önem vermektedir. Ancak Türkiye'nin bu konuya verdiği önem Afrika kıtasında yeteri kadar somutlaşmamıştır.

Türkiye son 20 yıldır yürüttüğü isabetli ve doğru politikalar sayesinde Afrika'da faaliyet gösteren önemli bir ülke konumuna erişmiş, birçok kıta ülkesiyle güçlü ilişkiler tesis etmiş olmakla birlikte hukuki iş birliği konusunda arzu edilen noktaya gelememiştir. Türkiye'nin hâlihazırda sadece yedi Afrika ülkesi ile hukuki iş birliği söz konusudur. Hâlbuki Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında hukuki iş birliğinin güçlenmesi Türkiye ile Afrika devletlerinin, ticari şirketlerinin ve bireylerinin menfaatine yarayacak, onların haklarını koruyacak, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında daha derin ilişkiler kurulmasını sağlayacaktır.

Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki hukuk iş birliğinin önemini izah eden bu çalışmada öncelikle Afrika kıtasına ve kıtaya yönelik ilgiye dair genel bilgiler verilecek; devamında Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin geçmişi, mevcut durumu ve geleceği hakkında açıklamalar yapılacaktır; uluslararası hukuki iş birliği konsepti tanıtılacak, anlamının ne olduğu, kapsamında neler bulunduğu, nasıl ve ne şekillerde tesis edildiği izah edilecek; Türkiye'nin hangi Afrika ülkeleriyle arasında hukuki iş birliği bulunduğu, bu iş birliklerinin kapsamının ne olduğu ortaya konulacaktır; hukuki iş birliği konseptinde en çok yaşanan sorunlar ve bunların nasıl çözümleneceğine dair öneriler listelenecek ve son olarak da Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki hukuki iş birliğinin önemi ve taraflar arasındaki mevcut ve müstakbel ekonomik, ticari ve politik ilişkilere yönelik olası etkileri izah edilecektir.

Yöntem

İşbu çalışmada, özgün bir eser ortaya konulabilmesi adına Türkiye ve Afrika ülkeleri ilişkilerinin farklı ve hakkında az çalışılmış bir konu olan hukuk ve hukuki iş birliği üzerinde durulmuştur.

Çalışmada Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki hukuki iş birliği ile ilgili açıklamalara yer verilmeden önce, Afrika kıtasına dair temel bilgiler derlenmiş; bu bölümde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 1981 yılında hazırlanan *General History of Africa* isimli eserden faydalanılmıştır. Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin geçmişi, bugünü ve geleceği ile ilgili bilgi verilirken de hem Türkiye-Afrika ilişkilerine dair akademik kaynaklardan hem de T.C. Dışişleri Bakanlığı, T.C. Ticaret Bakanlığı, Basın İlan Kurumu ve Türk Hava Yolları (THY) gibi kurum ve kuruluşların resmî verilerinden istifade edilmiştir.

Uluslararası hukuki iş birliği konsepti hakkında yapılan açıklamalar ise, bu hususta yazılmış olan doktora tezleri başta olmak üzere akademik kaynaklar ve T.C. Adalet Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı resmî veriler ve bilgiler kullanılarak oluşturulmuştur. Bu bölüm altında istifade edilen akademik kaynaklar salt hukuk bilimi ile ilgili olup Türk ve yabancı hukukçuların çalışmaları incelenmiştir. Uluslararası hukuki iş birliği konseptine ilişkin problemlerin ve muhtemel çözüm önerilerinin neler olduğuna dair bölümde ise; Asya Kalkınma Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Hükümeti Avrupa Birliğinden Çıkma Dairesi tarafından hazırlanan resmî kaynaklar kullanılmıştır.

Afrika'ya Genel Bakış ve Kıtaya Yönelik İlgi

Afrika, yaklaşık 32.000.000 kilometrekarelik yüz ölçümüyle tüm gezegenin %6'sını, kara yüzeyinin ise %24'ünü kaplamaktadır. 1,5

milyara yaklaşan nüfusuyla dünyanın en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ikinci büyük kıtası konumundadır. 54 adet bağımsız ülkeye ev sahipliği yapan Afrika; kuzeyde Akdeniz, batıda Atlantik Okyanusu, doğuda Sina Yarımadası, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı, güneyde ise Hint Okyanusu ile çevrili bir kıtadır. Paleontologlar tarafından insanoğlunun doğum yeri olarak kabul edilen, yapılan araştırmalar neticesinde milyonlarca yıllık fosillere ulaşılan; Mısır, Nübye Krallığı, Songhay İmparatorluğu, Kush Krallığı, Mali İmparatorluğu ve Aksum Krallığı gibi birçok antik medeniyete ev sahipliği yapan kıta, uygarlığın da beşiğidir (Mokhtar, 2000).

Sahip olduğu tüm müspet özelliklere rağmen Afrika, bilhassa kıtanın Sahra Çölü'nün güney tarafını niteleyen ve Sahraaltı Afrika (SAA) olarak adlandırılan bölümü, uzun yıllar boyunca uluslararası akademik, diplomatik ve ekonomik çevrelerde yoksul, mahrum, geri kalmış, yatırım yapmaya, diplomatik ilişkiler kurmaya, kısacası ilgilenilmeye değer görülmemeyen bir bölge olarak algılanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı ve Doğu Bloğu ülkeleri arasında başlayan ve etkileri tüm dünyada hissedilen Soğuk Savaş döneminde dahi arz ettiği ikincil nitelikteki önem, bu durumun en önemli göstergesidir (Tepeciklioğlu, 2012). Mamafih, 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin lağvedilmesi, yaklaşık 50 yıldır devam eden Soğuk Savaş'ın sonunun gelmesi ve liberal akımların küresel ölçekte etkisini hissettirmeye başlaması neticesinde tüm dünyada Afrika'ya yönelik politikalar revize edilmeye, tekrar gözden geçirilmeye ve değiştirilmeye başlanmıştır. Günümüzde sadece Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı, Fransa Cumhuriyeti ve Belçika Krallığı gibi yüz yıllardır kıtada etkileri hissedilen ülkeler değil aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Hindistan Cumhuriyeti, Brezilya Federatif Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu gibi ülkeler de kıtaya çok büyük bir alaka göstermektedir (Şengül, 2015). Her bir aktör, kıtanın yer altı ve yer üstü zenginliklerinden istifade edebilmek, genç ve hızla artan nüfusunu kullanabilmek, Birleşmiş

Milletler (BM) başta olmak üzere uluslararası mecralarda politik destek edinebilmek, kısacası kıtanın var olan potansiyelini kullanabilmek için çaba sarf etmektedir (Shinn, 2008). Kıta ülkeleriyle olan ekonomik, ticari, endüstriyel ve diplomatik ilişkilerini kuvvetlendirmeye ve kıtada daha fazla yer edinmeye gayret gösteren, bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kuran, gerek insani gerek profesyonel yatırımları ile hem kazanmaya hem de kazandırmaya çalışan ülkelerden biri de Türkiye'dir.

Türk-Afrika İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını

Türk-Afrika ilişkilerinin kökeni 9. yüzyıla, gerçek anlamda diplomatik ilişkilerin başlaması ise Osmanlı Devleti devrine dayanmaktadır. Dokuzuncu Osmanlı padişahı olan Yavuz Sultan Selim'in Mısır merkezli Memluk Devleti'ni 1516 ve 1517 yıllarında yapılan Mercidabık ve Ridaniye savaşları sonucu ortadan kaldırması ile birlikte, Mısır başta olmak üzere Memluklerin kontrolündeki bölgeler Osmanlı'ya, dolayısıyla Türk hâkimiyetine geçmiştir. Bu sayede zaman içerisinde "Osmanlı Afrika'sı" adı verilen bir kavram türetilmiş, kuzeyde Mısır ve Arap-Berberi toprakları, Habeşistan tarihinin önemli bölgesi Harar, Sudan'ın Kızıldeniz kıyıları ve "Afrika Boynuzu" olarak adlandırılan bölgedeki topraklar Osmanlı'nın birer eyaleti/tabii bölgesi hâline gelmiştir. Ancak 1600'lerden itibaren başlayan ve dönemin Batılı ülkeleri tarafından organize edilen sömürgeciliğin kıtada ilerlemesi, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve kıtada bulunan toprakların da kaybedilmesiyle 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın kıta üzerindeki hâkimiyeti azalmış, Türk-Afrika ilişkileri güçsüzleşmiştir (Hazar, 2011). Osmanlı Devleti'nin sona ermesine müteakip kurulan cumhuriyet, gerek bağımsızlığını yeni kazanması gerek ekonomik olanaksızlıklar gerekse toprak bütünlüğüne yönelik iç ve dış tehditlerin varlığı nedeniyle Afrika ile ilişkileri asgari seviyelerde tutmak zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olan ve Batı Bloğu ülkeleriyle daha yakın

ilişkiler kurmak isteyen Türkiye, Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerinde de bu doğrultuda hareket etmiş, bağımsızlık mücadelesi veren ya da bağımsızlığını yeni kazanan ülkeleri Batı Bloğu'na entegre olmaları yönünde motive etmiş, uluslararası mecralarda bağımsızlık talep eden toplumların bu taleplerine gerekli desteği vermemiştir (Türkkaya, 1977). Bu durumun sonucunda da Türkiye'nin küresel örgütlere ve eskinin sömürgeci ülkelerine karşı bağlantısızlık-bağımsızlık-özgürlük politikaları güden Afrikalı ülkelerle ilişkileri gelişmemiştir (Tepeciklioğlu, 2012).

Türkiye, yürüttüğü bu politikanın hatalı olduğunun ayırına ise ancak 1960'larda BM gündemine gelen Kıbrıs meselesinde yalnız kalması ile varabilmiştir. Birçok SAA ülkesinin 1964 yılında BM Genel Kurulu'ndaki Kıbrıs meselesinde Rum Yönetimi yanlısı bir tutum takınması nedeniyle ilk kez 1965'te bir "Afrika Açılım Politikası" hayata geçirilmiştir (Şengül, 2015). Ancak bu açılım politikası istenilen sonuçları vermemiş, kıta ülkeleri Kıbrıs sorunu karşısında Türkiye ile ortak bir çizgide hareket etmemiş, Rum ve Yunan hükümetlerine destek vermeye devam etmişlerdir. Zaman içerisinde Kıbrıs meselesinin gündemden düşmesiyle kıta ile olan ilişkiler tekrar asgari düzeye gerilemiştir (Tepebaş, 2009).

Ancak Tepeciklioğlu'nun (2012) da vurguladığı üzere Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki kutuplu sistemin çökmesiyle tüm dünyada olduğu üzere Türkiye'de de dış politikaların tekrar gözden geçirilmesi gerektiğinin farkına varılmıştır. Yıllardır izlenen inişli çıkışlı seyir, 1990'lı yılların sonunda önemli ölçüde değişim göstermiş ve 1998 yılında "Açılım" politikası çerçevesinde kıtadaki ülkelerle ilişkiler yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. 1998 yılında Afrika ülkeleriyle siyasi, askerî, kültürel ve ekonomik ilişkilerde karşılıklı adımların atılacağı bir politikaya gidilmiş ve "Afrika Açılım Eylem Planı" hazırlanmıştır. Bu eylem planı ile Türkiye, Afrika kıtasıyla olan güçsüz ve zayıf ilişkilerini bir bütün olarak geliştirmeyi; ticareti arttırmayı, ortak ekonomik projeler yapmayı, teknik ve bilimsel iş birliği konularında

anlaşmalar imzalamayı; hasılı uzun soluklu ve istikrarlı politikalar yürütmeyi hedeflemiştir (Şahin, 2010).

1998'de başlatılan Afrika Açılım Eylem Planı, Türkiye'nin 1999 ve sonrasında yaşadığı olağanüstü ekonomik ve siyasi sorunlar nedeniyle hedeflenen hızda ve şekilde ilerleme kaydedememiş, ancak 3 Kasım 2002 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte bir değişim süreci yaşanmış ve açılım politikaları tekrar hız kazanmıştır (Fırat, 2009). 2010 yılında kabul edilen "Afrika Strateji Belgesi"nin uygulanmaya başlamasıyla da ülkemizin Afrika açılımı tamamlanmış ve ilişkilerin her alanda derinleşmeye ve çeşitlenmeye başladığı, "Türk-Afrika Ortaklığı" şeklinde tanımlanabilecek derin ve güçlü bir evreye geçilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019a). Özkan ve Akgün (2010), bu dış politika anlayışının; Türk dış politikasında Afrika'ya yönelik derin bir bakış farkı oluşması, Avrupa Birliği'ne (AB) üye olma sürecinde yaşanan hayal kırıklığı ve Afrika'nın iktisadi alanda sahip olduğu potansiyel gibi pek çok farklı etkenle alakalı olduğunu savunmaktadır.

Türkiye'nin modern Afrika ortaklık politikasının temel amaçları (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019a) şunlardır: Afrika kıtasında barış ve istikrarın tesisine katkıda bulunmak; Afrika ülkelerinin siyasi, ekonomik ve sosyal kalkınmalarına yardımcı olmak; insani yardım, yeniden yapılanma, güvenlik, kamu diplomasisi ve arabuluculuk alanlarında karşılıksız yardımda bulunmak; ikili ilişkileri eşit ortaklık ve karşılıklı fayda temelinde geliştirmek; BM, İslam İşbirliği Teşkilatı ve diğer uluslararası örgütler nezdinde danışma ve temasları yoğunlaştırmak; savunma sanayi alanında ilişkiler kurmak; uluslararası suç ve terörizmle mücadelede ortak bir anlayışla hareket etmek.

Türkiye'nin benimsediği bu dış politikanın belli bir oranda başarıya ulaştığını söylemek mümkündür. Böylece;

- Son 10 yılı kapsayacak şekilde, Afrika'da en fazla varlık gösteren yükselen güçler sıralaması yapıldığında Türkiye; Brezilya

Federatif Cumhuriyeti, Hindistan Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti ile birlikte ilk dört ülke içinde yer almaktadır.

- Türkiye'nin kıta ile olan ticaret hacmi 2003 yılında 5 milyar 470 milyon dolar iken, bu rakam 2014 yılında dört katlık bir artışla 23 milyar 400 milyon doları aşmış, 2018 yılında ise yaklaşık 20 milyar dolar olarak kaydedilmiştir.
- Türkiye'nin SAA ülkeleriyle 2003 yılında 1 milyar 170 milyon dolar olan ticareti, 2014 yılında 8 milyar 400 milyona yükselmiş, 2018 yılında ise yaklaşık 6 milyar 700 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.
- Türkiye'nin kıtadaki toplam yatırımlarının yaklaşık değeri 6 milyar doları geçmiştir.
- Türkiye'nin "bayrak taşıyıcı" sivil hava yolu firması olan THY, Haziran 2019 itibarıyla kıtada 37 farklı ülkede 56 farklı noktaya uçuş düzenlemektedir.
- 2017 yılında yurt dışındaki en büyük Türk askerî üssü Somali Federal Cumhuriyeti'nin başkenti Mogadişu'da açılmıştır.
- "Afrika'nın kapısı" olarak tanımlanan ve Kızıldeniz kıyısında yer alması nedeniyle stratejik öneme sahip Sudan Cumhuriyeti'nin Sevakın Adası'nda yeni bir merkez kurulması planlanmaktadır.
- Kıtada barış, güvenlik ve asayişin inşasına destek sağlanması için kıtadaki BM'nin barışı koruma operasyonlarına askerî personelin yanı sıra sivil personel ve polis gücü ile katkıda bulunmaktadır. Türkiye'nin Afrika'nın farklı ülkelerine/bölgelerine konuşlandırılmış MINUSMA², MONUSCO³, UNAMID⁴, UNMISS⁵ ve UNSOM⁶ misyonlarına sağladığı personel sayısı 70'e yaklaşmaktadır.
- Afrika ülkelerinin büyük bölümünün desteğini arkasına alan Türkiye, 2009-2010 dönemi için BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmiş ve 1961 yılından sonra ilk kez Güvenlik Konseyi'nde kendisine yer bulmuştur.

- Afrika kıtasında 41 ülkede 41 büyükelçilik ve 3 konsolosluk/temsalcilik olmak üzere toplam 43 Türk diplomatik misyonu; Türkiye topraklarında ise 33 büyükelçilik ve 6 konsolosluk/temsalcilik olmak üzere toplam 39 Afrika diplomatik misyonu bulunmaktadır.

Ortaya konan bütün bu ekonomik, politik, diplomatik ve sosyal karakterli müspet gelişmeler ışığında Türkiye'nin 1998 yılından bu yana sürdürdüğü Afrika politikalarının başarıya ulaştığını söylemek olasıdır. Türkiye, gerek zaman zaman Batılı ülkelerle yaşadığı siyasi problemlerin gerekse verimsiz bir şekilde devam eden AB üyelik sürecinin arz ettiği olumsuz etkileri Afrika ile kurduğu ilişkilerle bertaraf etmeye çalışmış ve bunda belli bir çerçevede de olsa başarılı olmuş, Afrikalı ülkelerle makul ilişkiler kurulabilmiştir.

Ancak bütün bu müspet gelişmelere rağmen Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan ekonomik, ticari, diplomatik ilişkileri hâlen istenilen seviyelere ulaşmamıştır. Ekonomik ve ticari iş birliğinin güçlendirilmesi, diplomatik ve siyasi ortaklığın pekiştirilmesi, sosyal ve kültürel alanlarda ortak bilincin geliştirilmesi gibi gayelerin temelinde ise, sağlam bir hukuki altyapının olması gerektiği aşikârdır. Zira uluslararası ekonomik, ticari, diplomatik ve dahi askerî ilişkilerin sağlıklı ve rasyonel bir şekilde yürümesinin temel koşulu, güçlü bir hukuki altyapıdır. Tarafların karşılıklı hak ve yükümlülüklerinin sağlıklı bir hukuki zeminde açık bir şekilde ortaya konulması ile hedeflenen sonuçlara daha kolay ulaşılması da mümkün hâle gelecektir. Mamafih, 1998'den bugüne değin yürütülen Afrika politikalarında belki de en çok ihmal edilen alanların başında hukuk gelmektedir. Aradan geçen 20 yılı aşkın sürede uluslararası hukuki iş birliği ve adli yardımlaşma gibi kavramlara verilmesi gereken önem verilmemiş, böylesi hayati konular ikinci, hatta üçüncü planda kalmıştır. Afrika kıtası ile Türkiye arasında var olan ve daha güçlü hâle getirilmek istenen ilişkilerin istenen seviyelere erişmesi için hukuki iş birliğinin geliştirilmesi, uluslararası adli yardımlaşma konseptinin

güçlendirilmesi ve Türkiye-Afrika ülkeleri ilişkilerinin farklı bir boyutu üzerinde durulması gerektiği ortadadır. Zira Afrika'nın önümüzdeki yıllarda gerek genç ve dinamik nüfusu gerek inovasyon ve teknoloji potansiyeli gerekse yer altı ve yer üstü zenginlikleri hasebiyle artacak önemi düşünüldüğünde, Türkiye'nin Afrika'da her alanda etkinleşmesi daha da önem kazanacaktır. Orakçı'nın (2011) da ifade ettiği üzere, tüm kıtayı içine alacak şekilde etkili bir Afrika açılım vizyonu için Türkiye'nin kıta ülkeleriyle olan ikili ilişkilerini geliştirmesi icap etmektedir. Hukuki iş birliği ise bu minvalde üzerinde durulması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gereken bir alan olarak tasavvur edilmektedir.

Uluslararası Hukuki İş Birliğinin Anlamı ve Kapsamı

Her bir ülkenin kendi toprakları üzerinde mutlak bir egemenlik hakkı vardır. Bu hak uyarınca ülkelerin istedikleri konuda istedikleri şekilde tasarrufta bulunma imkânları ve münhasır yetkileri söz konusudur. Bu durum "ülke üzerindeki hâkimiyet" şeklinde de tanımlanmaktadır (Toker, 2011). Ülkelerin bu konudaki hâkimiyet haklarının bir yansıması da yargı yetkisidir (Nomer & Şanlı, 2010).

Yargı yetkisi; ülkelerin ulusal ve bağımsız mahkemeleri eliyle kendi vatandaşları, kendi kanunlarına göre kurulan tüzel kişileri ve kendi kurumları arasındaki ihtilaflarda ya da sair hukuki süreçlerde kararlabilmesini, hükmedebilmesini, düzen getirebilmesini ifade etmektedir. Ülkeler, bu yargı yetkilerini kendi kanunlarına bağlı olan ve yine bu kanunları uygulayan ulusal ve bağımsız mahkemelere devretmekte, bu haklarını bu şekilde kullanmaktadır.⁷ Kaynağı devletler hukuku olan bu yetki, bir ülkenin hâkimiyet hakkının toprakları üzerindeki kullanılma şeklini de teşkil etmektedir (Nomer, 2009). Ülkelerin yargı yetkileri, ancak ve ancak kendi toprakları ile sınırlıdır. Yargı hakkı konusunda her ülkenin kendi toprakları üzerinde sahip olduğu münhasır hakkı kullanması ise bir ülkeye başka hiçbir ülkenin topraklarında delil ikame edememesi, tanık dinletmemesi,

o ülkeye tebligat yapamaması, hukuki işlemler yürütememesi, tutuklama ya da gözaltına alma işlemi yapamaması, yargılama/tahkikat/soruşturma yapamaması vb. sonuçları doğurur (Hay, 2007). Böylelikle hiçbir ülke başka bir ülkenin toprakları üzerinde onun izni olmaksızın yargısal fiillere ve tasarruflara teşebbüs edemeyecektir (Balzer, 2005).

Ancak 1990'lı yılların başından itibaren tüm dünyada liberal akımların güçlenmesine, serbest piyasa ekonomisinin hâkimiyet kazanmasına, küresel ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak uluslararası karakterli ihtilafların sayısı da artmış, bu durum ülkelerin tek başlarına adalet mekanizmasını tecelli ettirmelerini ve yargılama süreçlerini sağlıklı bir şekilde yürütmelerini ziyadesiyle zorlaştırmıştır. Bununla birlikte uluslararası terörizmin ve suçun etki sahalarını genişletmesi, uluslararası ölçekte faaliyet gösteren ve sadece bir ya da birkaç ülke için değil onlarca ülke ve milyonlarca insan için tehlike arz eden terör ve suç örgütlerinin neredeyse ülkeler kadar güçlenmeleri, meşru hükümetleri de intizam ve düzeni sağlamak konusunda müşkül durumda bırakmaktadır. Son olarak bireyler arasındaki ticari/ekonomik olmayan birtakım ilişkiler⁸ de uluslararası hukuki iş birliği kavramının önemini her geçen gün arttırmaktadır (Ekşi, 2000). Ülkeler de bu konunun önemine binaen kendi toprakları üzerinde hukuki eylem ve tasarruflar konusunda diğer ülkelere yardımcı olma mecburiyeti hissetmekte ve gerek uluslararası sözleşmeler/konvansiyonlar, gerek iki taraflı sözleşmeler gerekse mütekabiliyet esasları dâhilinde ve nezaket kuralları çerçevesinde adli yardımlaşma ve iş birliği yoluna gitmektedirler (Çelikel & Erdem, 2010).

Nezaket kuralları soyut ve yazılı olmayan kaide ve ilkelerden ibarettir. Uluslararası sözleşmeler/konvansiyonlar ve iki taraflı sözleşmeler ise yazılı ve somut araçlar olarak ortaya çıkmaktadır. Her bir ülke genel olarak ekonomik, ticari, siyasi ve diplomatik ilişkileri kuvvetli olan ya da daha kuvvetli hâle gelmesini isteyen diğer ülkelerle bu alanda iş birliğine gitmekte, bunun için de ya iki taraflı sözleşmeler imzalamakta

ya da sözleşmelere/konvansiyonlara katılmakta, zaman zaman da salt nezaket kuralları çerçevesinde hareket edebilmektedir. Türkiye de bu bağlamda, 1923'ten bugüne, birçok ülkeyle iki taraflı sözleşmeler imzalamış, hükümetler arası bir kuruluş olan Lahey Uluslararası Özel Hukuk Konferansı⁹ himayesinde hazırlanan uluslararası sözleşmelere/konvansiyonlara katılmıştır.

Türkiye'nin bu şekilde ilişki kurduğu ve hukuki iş birliğine gittiği ülkeler arasında Afrika ülkeleri de yer almaktadır. Türkiye ve Afrika ülkeleri için bu iki taraflı sözleşmeler ve uluslararası sözleşmeler/konvansiyonlar, siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için de büyük önem arz etmekte, taraflar arasındaki diyalogun güçlü bir zeminde gerçekleşmesine olanak tanımaktadır. Ancak Haziran 2019 itibarıyla Türkiye'nin iki taraflı sözleşmeler ve uluslararası sözleşmeler/konvansiyonlar aracılığıyla adli yardımlaşma ve iş birliğine gittiği ülke sayısı sadece yedi olup bu durum Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki hukuki iş birliğinin istenilen seviyelerde olmadığı ve hukuk alanında açılım politikalarının henüz olgunlaşmadığının göstergesidir. Türkiye'nin hukuki iş birliği ve adli yardımlaşma yoluna gittiği yedi ülke şunlardır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2019):

- Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti
- Fas Krallığı
- Güney Afrika Cumhuriyeti
- Libya Devleti
- Mısır Arap Cumhuriyeti
- Seyşeller Cumhuriyeti
- Tunus Cumhuriyeti

Türkiye'nin adı geçen bu ülkelerden Seyşeller Cumhuriyeti ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile olan ilişkisi, sadece uluslararası sözleşmelere/konvansiyonlara; Fas Krallığı ve Mısır Arap Cumhuriyeti ile olan ilişkisi hem uluslararası sözleşmelere/konvansiyonlara hem de iki taraflı sözleşmelere; Cezayir Demokratik

Halk Cumhuriyeti, Libya Devleti ve Tunus Cumhuriyeti ile olan ilişkisi ise sadece iki taraflı sözleşmelere dayanmaktadır.

Bu noktada, Türkiye'nin hukuki iş birliği alanında bir ülkeyle arasında hem iki taraflı sözleşmeler hem de çok taraflı bir uluslararası sözleşme/konvansiyon bulunması hâlinde, adli yardımlaşmaya dair prosedürlerin hangisine dayanılarak hareket edileceği ve uygulanması gereken kaynağın hangisi olacağı belirlenmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukuki iş birliği ve adli yardımlaşma sözleşmelerinin temel amacı; Erdem'in (2011) de ortaya koyduğu üzere, adli yardımlaşmanın en kolay ve süratli şekilde yapılmasının sağlanmasıdır ve dolayısıyla mahkemelerin, idari mercilerin ve güvenlik güçlerinin hukuki iş birliğine dair sözleşmelerin getirdiği hükümlerden hangisi, istinabenin daha kolay ve çabuk yapılmasına imkân veriyorsa onu uygulamakta serbest olmalarını sağlamaktır. Mahkemelerin, idari mercilerin ve güvenlik güçlerinin uluslararası hukuki iş birliği kapsamında yapacakları işlemlerde önlerine gelen somut olayları münferiden incelemeleri ve işlemlerin en kolay ve en çabuk yapılmasını sağlayan hükümler çerçevesinde bir karar almaları lazımgelmektedir. Gerek 1954 gerekse 1970 tarihli uluslararası sözleşmelerde/konvansiyonlarda de iki taraflı sözleşmelerin uygulanmasını engelleyen bir hüküm bulunmaması mahkemelere, idari mercilere ve güvenlik güçlerine bu bağlamda bir serbestlik tanımaktadır. Ancak Moroğlu ve Muşul (1985) tarafından da desteklendiği üzere, farklı hükümleri ihtiva eden iki taraflı sözleşmelerin çok taraflı sözleşmelere nazaran tercih edilmesi ve uygulanması daha yerinde olacaktır. Türkiye'nin mezkûr ülkelerle olan hukuki iş birliği ve adli yardımlaşmasının kapsamı ve boyutu aşağıda verilmiştir.

a) Türkiye ve Cezayir Hukuki İş Birliği

Türkiye ve Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti arasında 14 Mayıs 1989 tarihinde bir Hukuki ve Ticari Konularda Adli Yardım Sözleşmesi akdedilmiştir (T.C. Adalet Bakanlığı,

2019). Taraf ülkeler, sözleşmenin giriş kısmında da belirtildiği üzere, her iki ülkeyi yönlendiren müşterek ideal, adalet ve hürriyeti dikkate alarak her iki millet arasındaki dostluk ilişkilerini güçlendirmek, adli ve hukuki sahada her iki ülkeyi birleştiren bağları pekiştirmek yönündeki ortak istekleri doğrultusunda bu anlaşmayı imzalamışlardır. Buna göre iki ülke;

- Ulusal adli makamlarının yetkisine giren hukuki, ticari ve cezai konularda karşılıklı olarak mümkün olan en geniş adli yardımda bulunmayı ve adli teşkilat, kanuni mevzuat ve içtihat alanında bilgi alışverişi yapmayı taahhüt etmişlerdir (md.1).
- Suçluların iadesini düzenleyen hükümler ayırık olmak üzere, her iki ülkeden birisinde ikamet eden kişilere tebliğ edilmesi gereken hukuki, ticari ve cezai konulardaki belgelerin karşılıklı olarak her iki ülkenin adalet bakanlıkları aracılığıyla iletileceğini ortaya koymuşlardır (md.5).
- Tanık veya bilirkişilerin mahkeme önüne çıkmalarını ve beyanda bulunmalarını mümkün hâle getirmek konusunda anlaşmışlardır (md.15).
- Ulusal mahkemeleri tarafından hukuki ve ticari konularda verilen çekişmeli ve çekişmesiz yargı kararlarının yine bu sözleşmede öngörülen belli şartları taşımaları hâlinde, diğer ülkenin topraklarında kendiliğinden kesin hüküm kuvvetini haiz olacağını kabul etmişlerdir (md.20).
- Birisinin ülkesinde bulunan ve diğer ülkenin adli makamları tarafından hakkında kovuşturma yapılan veya mahkûmiyetine karar verilmiş olan kişileri karşılıklı olarak iade etmeyi taahhüt etmişlerdir (md.30).

Bu sözleşmenin giriş kısmında yer alan “müşterek ideal, adalet ve hürriyet” kavramları ise sadece bu sözleşme özelinde değil, esasında hukuki iş birliğine dair bütün iki taraflı sözleşmelerin genel mantığının anlaşılması adına önem arz etmektedir. Sözleşmenin diğer maddelerinde

ise taraflar arasındaki hukuki iş birliğinin nasıl ve ne şekilde yapılacağı, ilgili prosedürler ve bürokratik işlemler, evrakların lisanı ve sair usule dair konular hakkında çerçeve mahiyetteki düzenlemeler ortaya konulmuştur.

b) Türkiye ve Fas Hukuki İş Birliği

Türkiye ve Fas Krallığı arasında 15 Mayıs 1989 tarihinde Cezai Konularda Adli Yardımlaşma ve Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesi, Hükümlülerin Nakline İlişkin İşbirliği Sözleşmesi ve Hukuki ve Ticari Konularda Adli Yardımlaşmaya Dair Sözleşmesi akdedilmiştir (T.C. Adalet Bakanlığı, 2019).

Cezai Konularda Adli Yardımlaşma ve Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesi ile taraflar; cezai konularda adli yardımlaşmada bulunmayı karşılıklı olarak taahhüt etmiş (md.1); bir ülkenin adli makamlarınca diğerinin vatandaşları aleyhine verilmiş ve kendi ülkesinde adli sicile işlenecek cinsten cezai mahkûmiyetler hakkında birbirlerine bilgi vereceklerini belirtmiş (md.18); diğer ülkede kovuşturma amacıyla ülkesinde suç işleyip kendi ülkesine dönen diğer ülke vatandaşları hakkında kovuşturma yapılması için bu ülkeye ihbarda bulunabilmeyi kararlaştırmış (md.20); her iki ülkeden birinin ülkesinde bulunup, diğer ülkenin adli mercileri tarafından hakkında kovuşturma yapılan veya hüküm giymiş kişileri karşılıklı olarak iade etmeyi taahhüt etmişlerdir (md.22). Bununla birlikte, ilan edilen genel aftan istifade edenler, sadece mağdurların şikâyeti üzerine kovuşturulabilir nitelikte suç işleyenler, siyasi suçlular, vatandaşlar ve askerî yükümlülüklerini ihlal edenlerin iadesinin bu sözleşme kapsamında olmadığı da ortaya konmuştur (md.26-28).

Taraflar arasındaki sözleşmede ayrıca; adli yardım taleplerinin muhtevası ve gönderilmesi (md.5-8); adli yardım taleplerinin yerine getirilmesi (md.9-11); usul işlemlerinin ve mahkeme kararlarının tebliği prosedürleri (md.12-13); şahit veya bilirkişilerin mahkeme önüne çıkmaları (md.14-17); ulusal adli sicillerin açılması (md.18); kovuşturma amacıyla ihbar

yapılması (md.20); cezai konuda bilgi teatisi (md.21) konularında düzenlemeler getirilmiştir.

Taraflar arasındaki Hükümlülerin Nakline İlişkin İşbirliği Sözleşmesinde ise mahkûmiyetinin infazı için nakledilebileceği taraf ülkenin vatandaşı olan kişilerin, kesinleşmiş bir mahkûmiyet ihtiva eden mahkeme kararı bulunması; nakil talebinin alındığı tarihte, hükümlünün yerine getirilecek en az bir yıllık mahkûmiyeti söz konusu olması; hükümlünün yaşı, fiziki ve akli durumunun transfere uygunluk teşkil etmesi; her iki ülke mevzuatında da suç teşkil eden bir fiilin işlenmesi ve taraf ülkelerin anlaşmış olmaları hâlinde hükümlülerin iki ülke arasında nakledilebileceği, düzenleme altına alınmıştır. Bu sözleşme genel bir ortaklıktan ziyade salt hükümlülerin nakline ilişkin olup daha dar kapsamlıdır.

İki ülke arasındaki son hukuki enstrüman ise Hukuki ve Ticari Konularda Adli Yardımlaşmaya Dair Sözleşmedir. Bu sözleşme iki ülke arasında özellikle hukuki ve ticari konularda adli yardımlaşma alanında iş birliğini güçlendirmek arzusu ile kaleme alınmıştır. Sözleşmede; bir hukuki süreç başlatırken teminat akçesinden başışık olma (md.3); adli müzaheret (md.4); adli ve gayriadli belgelerin gönderilmesi ve tebliği (md.6-10); adli yardım taleplerinin gönderilmesi ve yerine getirilmesine dair usuller (md.11-16) ortaya konmuştur. Bu sözleşme ile iki ülkenin her birinin vatandaşlarının, diğer bir ülkede, haklarının ve yararlarının kovuşturma ve korunması için adli ve idari mercilere serbestçe ve kolayca başvurma hakkına sahip olmaları amaçlanmıştır. Ayrıca merkezleri her iki ülkeden birinde olan ve bu ülkenin kanunları uyarınca kurulmuş bulunan tüzel kişilerin (şirket, sivil toplum kuruluşları vb.) diğer ülkenin kamu düzenine uygun olmak koşuluyla kendilerine uygulanabildiği ölçüde bu sözleşmenin hükümlerine tabi olmaları ve burada öngörülen imkânlardan faydalanmaları hedeflenmiştir.

Türkiye ve Fas Krallığı, 1989 yılında akdedilen bu üç adet iki taraflı sözleşme dışında, 1954 tarihli Hukuk Usulüne Dair Uluslararası Sözleşme/Konvansiyon ve 1970 tarihli Hukuki ve Ticari

Konularda Yabancı Ülkelerde Delil Sağlanması Hakkında Sözleşmeye/Konvansiyona da taraf olmaları hasebiyle bir ittifak hâlinedirler (HCCH, 2019a).

1954 tarihli sözleşme/konvansiyon ile Türkiye ve Fas Krallığı'nın da aralarında bulunduğu 49 ülke; adli ve gayriadli evrakların gerçek ve tüzel kişilere tebliğ edilmesi (md.1-7); hukuki veya ticari konularda sözleşmeye taraf olan bir ülkenin adli makamlarının kendi mevzuatları uyarınca yardımlaşmaları ve sözleşmeye taraf olan ülkelerin yetkileri çerçevesinde soruşturma yapılması için başvuruda bulunulması, bir diğer deyişle istinabe yapılması (md.8-17); taraf ülkelerden birisinde ikamet eden ve diğer bir taraf ülkenin ulusal mahkemeleri huzurunda davacı veya müdahil olarak bulunan sözleşmeye taraf ülkelerden birinin vatandaşından her ne ad altında olursa olsun herhangi bir teminat veya depozito istenemeyeceği (md.17-19); parasız adli müzaheret (md.20-24); nüfus kayıt örneklerinin parasız bir şekilde verilmesi (md.25); taziyik hapsinin söz konusu olmaması (md.26) gibi hususlar üzerinde mutabık kalmışlardır.

Türkiye ve Fas Krallığı'nın her ikisinin de taraf olduğu ve bu iki ülkeyi birbirlerine doğal birer ortak yapan bir diğer hukuki enstrüman ise 1970 yılında yapılan Hukuki ve Ticari Konularda Yabancı Ülkelerde Delil Sağlanması Hakkında Sözleşmedir. Sözleşme/konvansiyon¹⁰ hâlihazırda 62 ülke (HCCH, 2019b) tarafından imzalanmış olup; istinabe talebi (md.1-14) ve delillerin diplomatik memurlar, konsoloslar ve özel memurlar tarafından elde edilmesi (md.15-22) şeklinde iki temel konuyu düzenlemiştir. Sözleşmede ayrıca 1954 tarihli ilk sözleşmenin muhtelif maddelerinin uygulanmasına hâlel gelmeyeceği (md.30); 1954 tarihli sözleşmenin 1970'te yapılan sözleşme ile eşit uygulama gücüne sahip olduğu (md.31); her ülkenin bir diğer taraf ülkeye verdiği beyanı her zaman için geri alabileceği ya da değiştirebileceği (md.34) ve sözleşmeye taraf ülkeler arasında doğabilecek sorunların diplomatik kanaldan çözümleneceği (md.36) şeklinde durumlar da düzenleme altına alınmıştır. İzah edilen tüm bu hususlar ışığında,

aralarında hem üç adet iki taraflı sözleşme hem de iki adet uluslararası sözleşme/konvansiyon bulunan Türkiye ve Fas Krallığı arasındaki hukuki iş birliğinin güçlü bir altyapısı olduğunu söylemek mümkündür.

c) Türkiye ve Libya Hukuki İş Birliği

Türkiye ve Libya Devleti arasındaki hukuki iş birliğinin temelinde 5 Ağustos 1985 tarihinde akdedilen Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesi bulunmaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2019). 21 maddeden ibaret olan bu sözleşme ile suçluların geri verilmesinin istenebileceği hâller (md.3);¹¹ gerekli olan belgeler (md.6); tutuklama dâhil olmak üzere alınabilecek önlemler (md.8); geri verme istemi üzerine alınacak olan karar ve bunun diğer ülkeye bildirilmesi (md.10); iadesi istenen kişi şayet geri verme işlemine konu olan suçtan dolayı istenilen taraf ülkesinde mahkûm olmuşsa kovuşturulamayacak veya tutuklanamayacak olması (md.13) ve sair finansal ve hukuki prosedürler (md.14 vd.) kaleme alınmıştır.

Türkiye ve Libya Devleti arasında akdedilen bu sözleşme oldukça dar bir çerçeveye sahiptir; ancak buna rağmen 1985 yılında, devrik lider Muammer Muhammed Ebu Münyar el-Kaddafi'nin idare ettiği Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi döneminde akdedilen bir sözleşmenin 2011 yılında gerçekleşen Libya İç Savaşı ve Devrimi sonrasında yürürlükte kalmaya devam etmesi, Türkiye ve Libya Devleti arasındaki iş birliğinin güçlü bir temele sahip olduğuna işaret etmektedir.

d) Türkiye ve Mısır Hukuki İş Birliği

Türkiye ve Mısır Arap Cumhuriyeti arasındaki hukuki iş birliğinin temelinde 1988 tarihli Cezai Konularda Adli Yardımlaşma ve Suçluların İadesi Sözleşmesi, Hukuki ve Ticari Konularda Adli Yardım Sözleşmesi, 1986 tarihli Hükümlülerin Transferine Dair Sözleşme bulunmaktadır. İki ülke ayrıca 1954 tarihli Hukuk Usulüne Dair Uluslararası Sözleşmeye/Konvansiyona da taraftır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2019).

Taraflar arasındaki Cezai Konularda Adli

Yardımlaşma ve Suçluların İadesi Sözleşmesi ile ceza işlerinde adli yardımlaşmanın genel çerçevesi ortaya konmuş (md.1-2); istinabeller kavramı düzenlenmiş (md.3-5); adli belgeler ve kararların tebliği, tanıklar, bilirkişiler ve kovuşturulan kişilerin mahkeme önüne çıkmalarına dair temel düzenlemeler belirlenmiş (md.6-11); adli siciller başta olmak üzere gerekli olan evrakların derhâl teslim edileceği vurgulanmış (md.11-12); kovuşturma amacıyla ihbar yapılacağına dair karşılıklı taahhütte bulunulmuş (md.19) ve son olarak suçluların iadesine dair koşullar, gerekli belgeler, süreler, prosedürler ve masraflar hakkında açıklama yapılmıştır (md.21 vd.).

Hukuki ve Ticari Konularda Adli Yardım Sözleşmesinde ise; mahkemelere müracaat-teminattan muafiyet (md.1-2); adli müzaheretten yararlanma (md.3-6); merkezî makamların nasıl belirleneceği (md.7); ihbarnameler ve tebligatların nasıl yapılacağı (md.8-12) ve istinabellerin nasıl yürütüleceği (md.13); istinabe taleplerinin reddedilebileceği durumlar (md.18); iki ülkenin merkezî makamlarının, kamu düzenine aykırı olmaması şartıyla, kendi adli makamlarının görev alanına giren konular hakkında birbirlerinden bilgi veya tahkikat talebinde bulunabilecekleri (md.21); iki ülkeden birinin topraklarında usulüne uygun olarak hazırlanıp gerçekliği doğrulanmış ve ülkelerin her birinin kanununa göre gerçeklik değeri verilmiş belgelerin, kamu düzenine uygun olması koşuluyla, diğer ülke topraklarında da bu ülkenin toprağında tanzim edilmiş benzer belgeler gibi aynı ispat kuvvetine sahip olacakları (md.22) ortaya konmuştur.

İki ülke arasındaki Hükümlülerin Transferine Dair Sözleşme ise ceza alanında karşılıklı iş birliğini güçlendirmek ve topluma intibak etmelerinin kolaylaştırılması amacıyla hükümlülerin hürriyeti bağlayıcı cezalarının uyuşu oldukları ülkede infazına imkân sağlamak arzusuyla bağitlanmıştır. Sözleşmede; hükümlülerin transferine dair genel prensipler, talebin kabul ve reddedileceği hâller, uygulama şartları, karar alma süreçleri, genel ve özel af hâllerinin transfer süreçlerini nasıl etkileyeceği

ortaya konmuş (md.1-15) ve transfer süreçlerine dair prosedürler belirlenmiştir (md.16-21).

Türkiye ve Mısır Arap Cumhuriyeti'nin her ikisinin de taraf olduğu ve bu iki ülkeyi birbirlerine doğal birer ortak yapan bir diğer hukuki enstrüman ise Hukuk Usulüne Dair Uluslararası Sözleşmedir/Konvansiyondur. Sözleşmede/konvansiyonda,¹² işbu çalışmanın "b" başlığı altında da detaylıca izah edildiği üzere evrakların tebliğ edilmesi, istinabe yapılması, sözleşmeye taraf olan ülkelerden birinin vatandaşından her ne ad altında olursa olsun herhangi bir teminat istenemeyeceği ve tazyik hapsinin söz konusu olmayacağı gibi hususlar üzerinde mutabık kalınmıştır.

e) Türkiye ve Tunus Hukuki İş Birliği

Türkiye ve Tunus Cumhuriyeti arasındaki hukuki iş birliğinin temelinde 1982 tarihli Cezai Konularda Adli Yardımlaşma ve Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesi, Hukuki ve Ticari Konularda Adli Yardımlaşmaya Dair Sözleşme ve Hukuki ve Ticari Konularda Adli Kararların Tanınması ve Yerine Getirilmesi Hakkında Sözleşme bulunmaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2019).

İki ülke arasındaki Cezai Konularda Adli Yardımlaşma ve Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesi adli konularda, özellikle ceza işlerinde karşılıklı adli yardımlaşma ve suçluların geri verilmesi konusunda mevcut iş birliğini devam ettirmek ve güçlendirmek arzusu ile akdedilmiştir. Sözleşmede; yardımlaşma yükümlülüğü, yardımlaşmanın kapsamı, yardımlaşmanın uygulanmayacağı hâller (md.1-3); adli yardım taleplerinin muhtevası ve gönderilmesi, yazışma dili, gönderme yolları (md.5-8); adli yardım taleplerinin yerine getirilmesi, masraflar (md.9-11); usul işlemlerinin ve mahkeme kararlarının tebliği (md.12-13); şahit veya bilirkişilerin mahkeme önüne çıkmaları, tutuklu şahitlerin nakli (md.14-17); mahkûmiyetler ve adli sicil hakkında bilgi verme (md.18-19); kovuşturma amacıyla ihbar (md.20); cezai konuda bilgi teatisi (md.21); vatandaşların, siyasi suçluların

ve askerî yükümlülüklerini ihlal edenlerin geri verilmemesi, geri verilmeyi gerektiren suçların neler olduğu, geçici tutuklama, eşyaya el konulması ve eşyanın teslimi, cezai takibin sınırları, üçüncü bir ülkeye iade (md.22-42) gibi hususlara yer verilmiştir.

Hukuki ve Ticari Konularda Adli Yardımlaşmaya Dair Sözleşme ile diğer ülkelerde olduğu gibi teminat akçesinden bağışıklık, adli yardım, adli ve gayriadli belgelerin gönderilmesi ve tebliği, istinabe taleplerinin gönderilmesi ve yerine getirilmesi ve benzeri hususlar düzenleme altına alınmıştır. İki ülke arasındaki son hukuki kaynak olan Hukuki ve Ticari Konularda Adli Kararların Tanınması ve Yerine Getirilmesi Hakkındaki Sözleşme ise ceza ilamlarında yer alan kişisel haklarla ilgili hükümler de dâhil olmak üzere, taraf ülkelerin mahkemelerince hukuki ve ticari konularda verilen çekişmeli ve çekişmesiz yargı kararlarına uygulanmak üzere imzalanmış olup, bir ülkenin ulusal mahkemelerince verilen mahkeme kararlarının belli şartlar dâhilinde¹³ diğer ülkede de mutlak anlamda tanınacağını ortaya koymuştur. İki ülke arasında, özellikle adli yardımlaşma konusunda iş birliğini devam ettirmek ve kuvvetlendirmek arzusu ile akdedilen bu sözleşme, hukuki uyum ve standardizasyonun sağlanmasında önemli bir yere sahiptir.

f) Türkiye'nin Güney Afrika ve Seyşeller Cumhuriyeti ile Hukuk İş Birliği

Türkiye'nin ne Güney Afrika Cumhuriyeti ne de Seyşeller Cumhuriyeti ile arasında hukuki iş birliğine dair bir iki taraflı sözleşme bulunmaktadır. Ancak bu ülkelerin üçü de 1970 tarihli Hukuki ve Ticari Konularda Yabancı Ülkelerde Delil Sağlanması Hakkında Sözleşmeye taraf durumda olup Türkiye'nin bu iki ülke ile arasında uluslararası bir sözleşmeden kaynaklanan bir iş birliği ve ortaklık söz konusudur. İşbu çalışmanın "b" başlığı altında da ortaya konduğu üzere sözleşmede; istinabe talebi ve delillerin diplomatik memurlar, konsololar ve özel memurlar tarafından elde edilmesi şeklinde iki temel konu düzenlenmiştir ve sözleşmede ayrıca taraf ülkeler arasında

doğabilecek sorunların diplomatik kanaldan çözümleneceği şeklinde durumlar da düzenleme altına alınmıştır. Türkiye'nin adı geçen iki ülke ile arasındaki hukuki iş birliğinin uluslararası bir sözleşmeye dayanması teknik anlamda yeterlilik arz etse de bu ülkeler arasında spesifik bir iki taraflı sözleşme bulunmaması, ülkeler arasında güçlü bir bağ oluşmasını engellemektedir.

Uluslararası Hukuki İş Birliği'nin Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları

Ülkeler arasında gerek çok taraflı uluslararası sözleşme/konvansiyon gerek iki taraflı sözleşmeler gerekse nezaket kuralları çerçevesinde yürütülen hukuki iş birliği ve adli yardımlaşma çalışmaları kapsamında çeşitli sorunlar yaşanabilmekte, ülkeler arasında sağlıklı diyaloglar kurulamamakta ve dolayısıyla zaman zaman hukuki iş birliğinin asli amaçları karşılanamaz hâle gelmektedir. Asya Kalkınma Bankası¹⁴ ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü¹⁵ tarafından hazırlanan raporda (ADB & OECD, 2017) da uluslararası hukuki iş birliği ve karşılıklı adli yardımlaşma konseptinde karşılaşılan sorunlar ortaya konmuş ve belli başlı problemler aşağıdaki şekilde listelenmiştir:

- İş birliği ve yardımlaşma için elzem olan etkili bir hukuki altyapının bulunmaması,
- Ülkelerin iç hukuk kuralları arasında teknik farklılıklar olması,
- Lisan problemleri,
- Resmî mercilerin gecikmeleri, iletilen taleplere geç ya da yetersiz cevap vermeleri,
- Kaynak eksikliği,
- Hukuki iş birliği ve adli yardım taleplerinin geleneksel sebeplerle reddedilmesi,
- Enformasyon ve delillendirme problemleri,
- Çifte suçluluk prensibi.

ADB ve OECD'nin ortaya koyduğu bu tür sorunların, her ne kadar resmî olarak kayıtlara geçirilemese de Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında da var olduğu bilinmektedir. Filhakika;

yazılı kurallara rağmen bir ülkenin ulusal hukuk sisteminin ve hukuki altyapısının yetersiz olması, iki ülkenin ulusal hukuk sistemleri arasında farklılıklar bulunması, ülkelerin bazılarının Kara Avrupası Hukuk Sistemini (Türkiye, Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti vb.), bazılarının Anglo-Sakson Hukuk Sistemini (Güney Afrika Cumhuriyeti, Seyşeller Cumhuriyeti vb.) bazılarının ise kısmen ya da tamamen İslam Hukuk Sistemini (Nijerya Federal Cumhuriyeti, Sudan Cumhuriyeti, Somali Federal Cumhuriyeti vb.) benimsemeleri, ülkelerin kullandıkları resmî dillerin birbirlerinden farklı olması, ulusal hukuk nosyonu/mantaliyesi tam olarak gelişmemiş ülkelerin resmî mercilerinin kural dışı ve düzensiz uygulamaları; teknoloji, insan ve para kaynaklarının kıt olması ve zaman zaman yetersiz kalması, eğitimli personel sayısının azlığı, ülkelerin (bilhassa SAA ülkelerinin) teknolojik imkânlarının ve ulaşım altyapılarının yetersiz olması, ülkelerin ulusal kamu düzenlerini korumak maksadıyla gelen yardım ve iş birliği taleplerini gerekçesiz bir şekilde reddetmeleri, ülkeler arasındaki siyasi sorunlar nedeniyle hukuki ilişkilerin ve iş birliği diyaloglarının arka plana itilmesi ve var olan anlaşmaların fiilî olarak askıya alınması, uluslararası hukuki iş birliği konseptinin karşısındaki sorunlardır.

Bu sorunların bertaraf edilmesi ve ülkeler arasındaki hukuki iş birliğinin daha güçlü hâle gelmesi için atılması gereken adımlar ise aşağıdaki şekilde tasavvur edilebilir (ADB & OECD, 2017):

- Ülkeler, bilhassa mahkemeler, güvenlik güçleri ve adli merciler arasında sağlıklı etkileşimler meydana getirebilmek maksadıyla iki yönlü güçlü iletişim ağları ve sağlam ilişkiler kurulması,
- Bir ülkeden diğerine iletilecek olan yardım ve iş birliği taleplerinin mümkün olan en açık, anlaşılır ve etkili şekilde hazırlanması, olası tüm soru işaretlerinin önceden kaldırılması, talebin geri çevrilme ihtimaline dair tüm zayıf noktaların elimine edilmesi,

- Her ülkenin uluslararası hukuki iş birliği ve adli yardımlaşma konularında hukuku, uluslararası ilişkileri, diplomatik ve bürokratik kural ve teamülleri, ilgili lisanları, teknik/teknolojik detayları bilen uzman personel yetiştirmesi,
- Ulusal hukuki altyapı kaynaklarının revize edilmesi ve salt hukuki iş birliği taleplerine dair uluslararası hukuk kuralları ile uyumlu yazılı kaynaklar hazırlamaları,
- İş birliği ve yardım taleplerinin en kısa zamanda ve en etkili biçimde iletilmesi ve sonuçlanması için elektronik izleme ve takip sistemlerinin geliştirilmesi,
- Sadece adli sicillerin değil ticari, endüstriyel ve finansal sicillerin de karşılıklı kullanıma ve bilgi erişimine açılması,
- Karşılıklı ve eş zamanlı bilgi akışının güçlendirilmesi,
- İş birliği içerisinde olan ülkelerle periyodik aralıklarla toplantılar düzenlenmesi,
- Bölgesel ve uluslararası organizasyonlarla iş birliğine girilmesi,
- Karşı ülke topraklarında bulunan diplomatik misyonların güçlendirilmeleri vb. tedbirler, elverişli birer çözüm yolu olarak düşünülmektedir.

Bu türden adımların atılmasıyla birlikte, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki mevcut sorunların ortadan kalkacağı, ileride tesis edilecek yeni iş birliklerinin de daha güçlü bir zemin üzerinde yükseleceği düşünülmektedir.

Türkiye ve Afrika Ülkeleri Arasında Hukuki İş Birliğinin Önemi ve Taraflar Arasındaki İlişkilere Etkileri

Türkiye, gerek Kuzey Afrika gerekse SAA ülkeleriyle güçlü, derin ve sağlıklı ortaklıklar kurmak istemektedir. Afrika kıtasıyla kurulmak istenen ticari, ekonomik, sosyal ve politik/diplomatik tandanslı bu ortaklıklar, Türkiye'nin orta ve uzun vadeli küresel hedefleri, küresel stratejileri için de çok büyük önem arz

etmektedir. Kurulmak istenen ortaklıkların, tesis edilmek istenen ilişkilerin, atılması düşünülen adımların arzu edildiği biçimde gerçekleşmesi; devlet mekanizmalarının, tüzel kişilerin ve bireylerin birbirleriyle uyum içerisinde bir etkileşime girmesi için ise uluslararası hukuki iş birliğine gereksinim duyulmaktadır. Zira uluslararası hukuk iş birliği; uluslararası karakteri olan ihtilafların çözümlenmesi, ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ve farklı hukuk sistemlerin etkileşime girmesi için farklı hukuk sistemlerini birbirleriyle yakınlaştıracak yegâne meşru zemini sağlamaktadır.

Taraflar arasındaki ilişkiler için meşru bir zeminin sağlanması ve Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında hukuki iş birliğinin kurulması ise gerek devlet kurumları gerek tüzel kişiler gerekse bireyler için hukuki kesinliği, şeffaflığı, güvenliği ve öngörülebilirliği getirmektedir. Geleceği net olarak öngörebilen, haklarının korunacağından emin olan kurumlar, şirketler ve bireyler ise sahip oldukları bu güven neticesinde ülke dışına daha büyük bir cesaretle açılabilirler. Zira ticaretle iştigal eden herkesin en çok değer verdiği kavramların başında kesinlik ve şeffaflık gelmektedir. Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında hukuki iş birliğinin güçlendirilmesi neticesinde de Türkiye'de Afrikalı, Afrika'da ise Türk tüzel ve gerçek kişilerin daha büyük bir özgüvenle yatırımda bulunması ya da ticari alanlarda daha faal olmaları beklenebilecektir. Türk şirketleri tüm Afrika kıtasında değeri milyar dolarla ölçülen yüzlerce projeyi hayata geçirmiş olup taraflar arasında güçlü bir hukuk iş birliğinin kurulması ile birlikte kıtadaki yatırımların sayısının ve değerinin artması da söz konusu olabilecektir.

Uluslararası hukuki iş birliğinin Türkiye ve Afrika ülkeleri için getirebileceği bir diğer fayda, iş birliği içerisinde olan ülkelerin birbirlerine yakınlaşmaları; kurumlar, şirketler ve toplumlar arasında güçlü bir entegrasyon sürecinin başlamasıdır. Bu entegrasyon sürecinin ise Türkiye'de ve Afrika'da ortak değerler meydana getirmesi, Türk ve Afrika halklarının birbirleriyle yakın ilişkiler kurmaları, hukukun üstünlüğü, demokrasi

ve insan hakları gibi idealleri güçlendirmesi hatta Türkiye ve Afrika ülkelerinin başta BM olmak üzere bütün uluslararası mecralarda birbirlerini desteklemeleri kuvvetle muhtemel hâle gelecektir. Özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin yalnız kalması ve Afrika ülkelerinden neredeyse hiç destek alamaması düşünüldüğünde, sağlıklı bir hukuki iş birliğinin müspet etkileri daha iyi anlaşılabilir.

Dünya her zamankinden daha fazla enterkonnekte bir durumdadır (Birleşik Krallık Hükümeti, 2017). Türk Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre de Afrika'daki 40'a varan ülkede 40.000'den fazla Türk vatandaşı yaşamaktadır (BİK, 2019). Türkiye'de ise yaklaşık 1,5 milyon Afrika kökenli insan bulunmaktadır (*Daily Sabah*, 2017). Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında güçlü bir hukuki iş birliğinin kurulması hâlinde hem Afrika'da yaşayan yaklaşık 40.000 Türk vatandaşı hem de Türkiye'de yaşayan 1,5 milyon Afrikalı, buldukları ülkede haklarının korunacağı güvencesiyle sosyal hayatta daha fazla ve daha büyük bir özgüvenle yer edinebileceklerdir. Olası sorunların kolaylıkla çözüleceğine, hukuki ve idari işlemlerinin hızla tamamlanacağına itimat eden bireyler, buldukları ülkelerin toplumlarının bir parçası hâline gelecek ve bu durum toplumlar arası bir yakınlığı da beraberinde getirecektir.

Hukuki iş birlikleri, uluslararası suçlarla mücadelelerde de fayda sağlamaktadır. Iancu'nun (2012) da savunduğu üzere, nihayetinde tüm idari ve adli sistemlerin temel amacı; hukukun üstünlüğünü sağlamak, hukuk ihallerinin önüne geçmek ve insan haklarını korumaktır. Bu minvalde, uluslararası terörizm, insan ticareti, silah, uyuşturucu, tarihî eser ve petrol kaçaklıkları ve siber suçlar gibi birden fazla ülkeyi alakadar eden hukuk dışı eylemlere karşı hukuki iş birliğinin önemi her daim ön plandadır. Her ne kadar, Gavriş (2015) tarafından da ifade edildiği üzere, uluslararası suçlara karşı mücadelede uluslararası hukuki iş birlikleri olduklarından daha da karmaşık bir hâle gelmekte ise de birçok ülke uluslararası toplumdaki dışlanmamak, yaptırımlarla

karşılaşmamak ya da ülke içinde tepki görmemek adına gerekli adımları atmakta ve iş birliğine girmektedir. Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında hukuki iş birliğinin güçlendirilmesi ile Türkiye'yi ve Afrika'yı etkileyen, zarar veren hukuk dışı eylemlere karşı da bir ittifak kurulabilecektir.

Ezcümle, Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan hukuki ilişkilerinin geliştirilmesi, Afrika açılım politikalarının bir ayağının da hukuki iş birliği üzerine kurulması, tüm taraflara fayda sağlayacaktır. Geride kalan 20 yıllık süreçte Afrika ülkeleri ile olan ticari, siyasi, diplomatik, ekonomik, askerî ve sosyal ilişkilerini muazzam bir hızda ve ölçekte geliştiren Türkiye için hukuk gibi elzem bir alanda da iş birliğine gidilmesi gerektiği ortadadır. Türkiye'nin taraf olduğu ikili sözleşmelerin neredeyse tamamı 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminde akdedilmiş olup Cumhurbaşkanı Özal'ın ilk adımlarını attığı bu yolda ilerlemeye devam edilmesi ve hâlihazırda güçlü siyasi, ekonomik ve diplomatik ilişkilerin mevcut olduğu SAA ülkeleriyle yeni iş birliği anlaşmaları imzalanması gerekmektedir. Bu şekilde hukuki iş birliğinin tesis edilmesine yönelik atılacak adımlarla birlikte hem devlet kurumları hem de tüzel ve gerçek kişiler güvenli, şeffaf ve öngörülebilir bir ortam içerisinde sosyal ve ticari yaşamlarını devam ettirebileceklerdir.

Sonuç

Türkiye, geride kalan 20 yılda Afrika ülkeleri ile yoğun ve güçlü ilişkiler kurmuş, kurmaya da devam etmektedir. Bu yoğun ve güçlü ekonomik, ticari, diplomatik ve sosyal ilişkiler nedeniyle tüm taraflar büyük kazanımlar elde etmektedir. Ancak bugüne değin Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin hukuki boyutu ihmal edilmiş, hemen hemen her alanda önemli yatırımlar gerçekleştirilmiş ve açılımlar yapılmış olduğu hâlde hukuk alanı arka planda kalmıştır. Bugün Türkiye'nin birçok Afrika ülkesiyle imzalamış olduğu ticari, ekonomik, sosyal, askerî ve diplomatik tandanslı sözleşmeler bulunmakta; 40'tan fazla ülkede diplomatik misyonu yer almakta; ticaret ve

yatırım hacimleri milyar dolarla ölçülmektedir; ancak bütün bunlara rağmen Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki hukuki iş birliği istenilen seviyeye ulaşamamış ve sadece yedi ülkeyle hukuki iş birliğine gidilebilmiştir. Bu durum her geçen gün daha büyük bir ivme kazanan Türk-Afrika sosyoekonomik ve politik ilişkileri ile paralellik arz etmemektedir.

Türkiye'nin hâlihazırda diplomatik ilişki içerisinde olduğu, gerek sosyoekonomik gerekse insani saiklerle hareket ettiği diğer Afrika ülkeleriyle de hukuk alanında iş birliğine gitmesi, farklı konseptlerde daha fazla iki taraflı sözleşme akdetmesi gerekmektedir. Bu

şekilde Türkiye, yaklaşık 20 yıl önce başlattığı Afrika açılımını daha sağlam temeller üzerine oturtabilecek, Afrika uluslarıyla girdiği ortaklıkların türlerini çeşitlendirebilecek, hem kendi ülkelerinde hem de Türkiye'de yaşayan daha fazla Afrikalıya hitap edebilecek, Türk ve Afrikalı yatırımcılar, şirketler ve bireyler için güvenli limanlar meydana getirilebilecektir. Türkiye'nin bu şekilde bir yol izlemesi ve Afrika ülkeleriyle daha yoğun ve güçlü hukuki iş birliklerine girmesi, ayrıca uluslararası toplum nezdinde de prestijini arttıracak, yumuşak güç konusunda ilerleme kaydedebilecek ve 21. yüzyılda benimsediği küresel stratejilerine de uygun hareket etmiş olacaktır.

Sonnottlar

- ¹ Avukat - T.C. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları, Doktora Öğrencisi.
- ² MINUSMA: The United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali.
- ³ MONUSCO: The United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo.
- ⁴ UNIMAD: The African Union-United Nations Hybrid Operation in Darfur.
- ⁵ UNMISS: The United Nations Mission in South Sudan.
- ⁶ UNSOM: The United Nations Assistance Mission in Somalia.
- ⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 9. maddesi bizzat bu hususu düzenlemiştir. Buna göre "yargı yetkisi", Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.
- ⁸ Aile hukukuna ve miras hukukuna dair ilişkiler olarak düşünülmeleri olasıdır.
- ⁹ The Hague Conference on Private International Law.
- ¹⁰ Türkiye 2004'ten, Fas Krallığı ise 2011'den bu yana taraftır.

- ¹¹ "Suçluların geri verilmesi aşağıdaki hâllerde istenebilir:
 - a. Suçun bir yıldan az olmayan bir süre için hapis cezasını gerektirmesi ve istenen kişinin her iki taraf yasalarına göre suçlu sayılması.
 - b. İstenecek kişinin her iki taraf yasalarına göre cezalandırılması gereken bir suçtan dolayı en az altı ay hapis cezasına çarptırılmış olması."
- ¹² Türkiye 2004'ten, Mısır Arap Cumhuriyeti ise 1981'den itibaren taraftır.
- ¹³ bk. Sözleşmenin 2. Maddesi. Tanınma hâlleri şunlardır: Kararın yetkili bir mahkemeden sadır olması; haksız bulunan tarafın davada hazır bulunmuş veya usulüne uygun olarak çağırılmış olması; karar aleyhine, verildiği ülke yasasına uygun olarak, olağan kanun yollarına başvurmak söz konusu olmamalı ve kararın bu ülkede icra kabiliyetini haiz olması; kararın dermeyan edildiği ülkenin kamu düzenine ve bu ülkede uygulanabilen kamu hukuku ilkelerine aykırı herhangi bir şey ihtiva etmemesi; kararın talepte bulunulan ülkede verilmiş ve orada kesin hüküm kuvvetini haiz bir adli karara aykırı olmaması.
- ¹⁴ Asian Development Bank.
- ¹⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development.

Kaynakça

ADB & OECD. (2017). Mutual Legal Assistance in Asia and the Pacific 'Experiences in 31 Jurisdictions'. ADB & OECD & Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Balzer, C. (2005). Beweisaufnahme und Beweiswürdigung im Zivilprozess. Berlin: Schmidt Erich Verlag.

Basın İlan Kurumu. (2019, Şubat 7). "Hangi Ülkede Kaç Türk Vatandaşı Yaşiyor?", <https://www.bik.gov.tr/hangi-ulkede-kac-turk-vatandasi-yasiyor/> (01.06.2019).

Birleşik Krallık Hükümeti. (2017). Providing a Crossborder Civil Judicial Cooperation Framework a Future Partnership Paper. London: HM Government Department for Exiting the European Union.

Bloomberg HT. (2018, Mart 22). "Türkiye'nin Afrika'yla Ticaret Hacmi 20,6 Milyar Dolara Ulaştı", <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2105652-turkiye-nin-afrika-yla-ticaret-hacmi-206-milyar-dolara-ulasti> (14.05.2019).

Çelikel, A., & B. Erdem. (2010). Milletlerarası Özel Hukuk. İstanbul: Beta.

Ekşi, N. (2000). Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi. İstanbul: Beta.

Erdem, B. (2011). Milletlerarası Özel Hukukta İstinabe. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni. 9 (2), 121-133.

Fırat, M. (2009). Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. Ankara: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Gavriş, A. E. (2015). "Aspects of International Judicial Cooperation Regarding Human Trafficking", AGORA International Journal of Administration Sciences. 1 (2015), ss. 12-17.

Hay, P. (2007). Internationales Privat- und Zivilverfahrensrecht. München: C.H. Beck.

Hazar, N. (2011). Afrika ve Türkiye Afrika İlişkileri. Ankara: USAK Yayınları.

HCCH. (2019). Status Table-Convention of 1 March 1954 on Civil Procedure. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=33> (08.05.2019).

_____. Status Table-Convention of 18 March 1970 on the Taking of Evidence Abroad in Civil or Commercial Matters. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=82> (08.05.2019).

Iancu, E.A. (2012). Metodologia Investigării Infracțiunilor. Bucharest: Pro Universitaria.

Mokhtar, G. (2000). General History of Africa - II "Ancient Civilizations of Africa". Paris: UNESCO.

Moroğlu, E., & T. Muşul. (1985). Tebligat Hukuku. T.C. İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Nomer, E. (2009). Milletlerarası Usûl Hukuku. İstanbul: Beta.

Nomer, E., & C. Şanlı. (2010). Devletler Hususi Hukuku. İstanbul: Beta.

Orakçı, S. (2011). "Afrika'da Küresel Rekabet ve Türkiye", Avrasya Etüdüleri. 40 (2), 73-96.

Özkan, M., & B. Akgün. (2010). "Turkey's Opening to Africa", Journal of Modern African Studies. 48 (4), 525-546.

Sabah, D. (2017, Aralık 7). "Turkey a Land of Hope, Tolerance for African Expats", <https://www.dailysabah.com/turkey/2017/12/08/turkey-a-land-of-hope-tolerance-for-african-expats> (23.04.2019).

Shinn, D. H. (2008). "Military and Security Relations: China, Africa, and the Rest of the World", R. Rotberg içinde, China into Africa (s. 155-156). World Peace Foundation.

Şahin, Ö. (2010, Temmuz 19). Türkiye'nin Afrika Açılımı. Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/incele/43/-turkiye%E2%80%99nin-afrika-acilimi/#.XQdv5IgzIV> (28.04.2019).

Şengül, B. (2015, Ekim). "21. Yüzyılda Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri (2005-2015)", Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Türkiye: T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi.

T.C. Adalet Bakanlığı. (2019). Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda İkili Sözleşmeler. <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/ikili.html> (21.04.2019).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2019). Diplomatic Portal. <http://cd.mfa.gov.tr/mission/mission-list?clickedId=3> (16.05.2019).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2019). Türkiye-Afrika İlişkileri. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (17.04.2019).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2019). Yurtdışı Teşkilatı. <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisi-teskilati.tr.mfa> (03.05.2019).

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019). Yurtdışı Teşkilatı - Afrika. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika> (03.05.2019).

Tepebaş, U. (2009). Türkiye Afrika İlişkilerinin Gelişiminde STK ve Düşünce. İstanbul: TASAM.

Tepeciklioğlu, E. E. (2012). "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi. 59-94.

Toker, A. G. (2011). "Milletlerarası Özel Hukukta İstinabe", Doktora Tezi. İzmir, Türkiye: T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Türk Hava Yolları. (2019). "Uçuş Noktaları", <https://turkishairlines.ssl.cdn.sdmedia.com/636960981077877766ZN.pdf> (29.04.2019).

Türkkaya, A. (1977). Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri. Ankara: AÜSBF.